

Voorwoord

Cahiers Inlichtingenstudies
BISC nr. 12
p. 7-10
© Gompel&Svacina
ISBN 978-94-6371-422-8

MARC COOLS¹, EMMANUEL DEBRUYNE², MATHIAS DESMET³, ROBIN LIEFFERINCKX⁴,
PIETER LELOUP⁵ & VINCENT SERON⁶

Het is voor ons een eer en een genoegen om het woord te kunnen nemen in dit twaalfde nummer van de 'Cahiers Inlichtingenstudies – Cahiers d'Etudes du Renseignement'. Deze nieuwe cahiers van het 'Belgian Intelligence Studies Center' of BISC zijn het resultaat van de inzet van een aantal praktijkmensen en academici die een wetenschappelijke belangstelling aan de dag leggen voor het ruime domein van de inlichtingenstudies. Dit twaalfde nummer bewijst dat we opnieuw en blijvend in ons opzet zijn geslaagd.

Het BISC is vandaag een inhoudelijk autonoom functionerende groep die operationeel wordt gedragen door de Universiteit Gent en de Université de Liège. Guy Rapaille, voormalige voorzitter van het Vast Comité van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, blijft binnen het BISC de taak van voorzitter opnemen. Karin Van Peteghem, Universiteit Gent, en Chris Bombeke, Defensie, nemen als leden van de raad van bestuur ook het secretariaat waar.

Van in het begin werd de keuze gemaakt om het BISC naar vorm en inhoud Belgisch te maken. Dit resulteert in het gegeven dat iedereen er in de gesproken en geschreven tussenkomsten zijn eigen moedertaal hanteert met erkenning van de gelijkwaardigheid van de andere talen. Het BISC kent bijgevolg verschillende werktalen en dit verklaart meteen waarom de cahiers door het leven zullen gaan als 'Cahiers Inlichtingenstudies – Cahiers d'Etudes du Renseignement'.

Het BISC organiseert jaarlijks studiedagen omtrent thema's die passen in het concept van de inlichtingenstudies. Dit betekent onderwerpen die verband houden met het historisch, het juridisch, het functionerings- en/of het sociaal wetenschappelijk bestuurlijk kader.

¹ Professor criminologie, Universiteit Gent.

² Professor hedendaagse geschiedenis, Université catholique de Louvain.

³ Onderwijsassistent en doctoraatstudent, Universiteit Gent.

⁴ Permanentiechef, Nationaal Crisiscentrum.

⁵ Professor criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

⁶ Professor criminologie, Université de Liège.

De reeds georganiseerde studiedagen zijn: ‘Inlichtingen- en veiligheidsdiensten: geschiedenis en vooruitblik’, ‘Ethiek en inlichtingen: oxymoron?’, ‘Overheden en economisch inlichtingenbeleid in België’, ‘Cyberthreats – Cyberdefence – Cyberwar: Pearl Harbor or a death of a thousand cuts’, ‘Chronique de ma guerre cachée – Kroniek van mijn verborgen oorlog’, ‘Spionage tijdens en na de Koude Oorlog ‘revisited’ – L’espionnage durant et après la guerre froide ‘revisited’, ‘D-day minus x – intelligence activities along and over the Atlantikwall’, ‘Building Belgium’s Cyber Intelligence Knowledge Capacity’, ‘185 jaar VSSE – 70 jaar KUIAD – 5 jaar BISC’, ‘Inlichtingen- en actiegagenten tijdens WOII’, ‘Jubileumcolloquium 185 jaar Veiligheid van de Staat, 100 jaar militaire veiligheid, 70 Jaar KUIAD en 5 jaar BISC Past and futures’, ‘The private cold war in Western Europe’, ‘Big data et les services de renseignement: perspectives et défis à venir’, ‘Managing uncertainties. The protection of critical infrastructures and intelligence services’, ‘Counter Insurgency’, ‘International collaboration regarding intelligence services and intelligence studies’, ‘Als we het vergeten, gebeurt het dan opnieuw? Radicalisering, burgerschapszin en onderwijs – Si nous l’oublions, cela va-t-il se reproduire? Radicalisation, citoyenneté et enseignement’, ‘The secret pigeon post – Joseph Raskin en Leopold Vindictive’, ‘Vergeten dreigingen: schadelijke sektarische organisaties’, ‘Forgotten threats: espionage’, ‘Intelligence Studies, opportunities, challenges, results’ en ‘Spionnen in Mortsel’.

In het BISC is de inlichtingengemeenschap en de academische wereld actief. Vooral naar deze eerste groep enthousiastelingen gaan onze persoonlijke dank en wetenschappelijke erkenning en waardering uit. Na jaren actief te zijn, werd besloten het BISC structureel te reorganiseren en te werken met een raad van bestuur of ‘conseil d’administration’, een wetenschappelijk redactie- en leescomité of ‘rédaction’ en ‘comité de lecture scientifique’, correspondenten of ‘correspondantes’ en een secretariaat of ‘secrétariat’.

In alfabetische volgorde zijn de volgende collega’s lid van de raad van bestuur: Michael Auwers (Cegesoma), Marnix Beyen (Universiteit Antwerpen), Sven Biscop (Universiteit Gent), Philippe Boucké (Defensie), Chris Bombeke (Defensie), Marc Cools (Universiteit Gent), Emmanuel Debruyne (Université Catholique de Louvain), Mathias Desmet (Universiteit Gent), Werner-Edouard de Saeger (PXL Hogeschool), Derrick-Philippe Gosselin (Universiteit Gent en Oxford University), Eric Kalajzic (Defensie), Pieter Leloup (Vrije Universiteit Brussel en Universiteit Gent), Robin Libert (Veiligheid van de Staat), Robin Liefferinckx (Nationaal Crisiscentrum), Thierry Piette (Inlichtingen- en Veiligheidsschool), Bruno Plaetsier (Defensie), Guy Rapaille (Belgian Intelligence Studies Centre), Vincent Seron (Université de Liège), David Stans (Université de Liège), Xavier Tinel (Inlichtingen- en Veiligheidsschool), Kathleen Van Acker (Algemene Dienst Inlichtingen en Veiligheid), Matthias Van Hoey (Coördinatieorgaan voor de Dreigingsanalyse) en Ruben Verbist (Inlichtingen- en Veiligheidsschool).

Met betrekking tot de ‘Cahiers Inlichtingenstudies – Cahiers d’Etudes du Renseignement’ werken we naast een wetenschappelijke redactie ook met een wetenschappelijk leescomité en correspondenten. Het past in deze context om Viviane Deckmyn (BIM-Commissie) en Koen Sybens (Inlichtingen- en Veiligheidsschool) te bedanken voor hun inzet om de werking van het BISC te hebben ondersteund. Tevens verwelkomen we ook Philippe Boucké, Pieter Leloup en Ruben Verbist die de rangen van het BISC hebben komen versterken.

Het twaalfde nummer in de reeks van de Cahiers kan opnieuw een beroep doen op het wetenschappelijk werk van Emmanuel Debruyne en dit in samenwerking met Markus Pöhlmann van het ‘Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bunderswehr’ om een themanummer aan te reiken.

Het artikel van *Markus Pöhlman* vertrekt vanuit het dilemma waar de Duitse bezetter zich tijdens de Eerste Wereldoorlog mee geconfronteerd zag: enerzijds moesten de controle over aanzienlijke vijandelijke bevolkingsgroepen en het toezicht op geallieerde spionage en subversie worden georganiseerd, maar anderzijds was ook de ongestoorde voortgang van het openbare en economische leven in het belang van de bezettingsautoriteiten. Dit artikel onderzoekt de organisatie en de methoden van de Duitse contraspionage in de bijzondere inlichtingenomgeving van 1914-18. Het belicht de onzekerheden van de Duitse bezettingspraktijk en de uiteenlopende eisen van de verschillende oorlogsgebieden.

Élise Rezsöhazi beschrijft hoe de opdrachten van de Duitse ‘geheime’ politiediensten in bezet België en Frankrijk, de *Zentralpolizeistelle* en vooral de *Geheime Feldpolizei*, in de loop van de Eerste Wereldoorlog zijn geëvolueerd. Zo veranderde de GFP van een militaire politiedienst die zich initieel concentreerde op het opsporen en tegengaan van spionage en sabotage ten aanzien van het Duits leger, naar een dienst die zich ook bezighield met burgerlijke aangelegenheden, zoals verzet, repatriëringen, verplichte tewerkstelling en zelfs prostitutie en die zich op die manier mengde met het dagelijkse leven. Mede door verzetsactiviteiten (inlichtingenverzameling, ontsnappingslijnen, clandestiene pers, etc.), zowel georganiseerd op individueel als op groepsniveau, verruimden de noties ‘spionage’ en ‘sabotage’ ten aanzien van het leger naar ‘algemene dreigingen’ komende van burgers, waardoor de activiteiten en bevoegdheden van beide diensten werden uitgebreid en zij zich ook intern anders moesten organiseren.

Door deze invloed op het dagelijks leven stelt *Emmanuel Debruyne* de notie ‘geheime politie’ in vraag. Immers, de inwoners van bezet gebied in België en Frankrijk wisten dat er tijdens de Eerste Wereldoorlog ‘geheim’ agenten actief waren op het grondgebied, wisten waar hun kantoren waren en konden in vele gevallen namen en identiteiten op gezichten van geheim agenten kleven. Dit was het gevolg van de vele acties van deze agenten tegen verzetsgroepen, inlichtingennetwerken, clandestiene pers, van de aanwezigheid in en controle van de kerken, van het bezit van vuurwapens, van de huiszoeken die plaatsvonden, etc. Men zou kunnen stellen dat vooral inwoners van steden als het ware in een politiestaat leefden. Er was dan ook een constante ongerustheid bij de inwoners over de mogelijke acties van deze agenten, die ze als gemeen, vals, oneerlijk, laf en barbaars beschouwden, wat in schril contrast staat met de Duitse leuze ‘Nachrichtendienst ist ein Herrendienst’.

Florian Altenhöner en *Etienne Verhoeyen* bespreken de rol van de inlichtingencomponent van het *Oberkommando der Wehrmacht*, de *Abwehr* binnen het Duitse militaire inlichtingenapparaat. Het essay schetst de structuur van de *Abwehr* tegen de achtergrond van de westerse campagne tegen België in 1940. In een eerste deel worden de belangrijkste analyseafdeling, de *Abteilung Fremde Heere*, en de belangrijkste afdelingen van de *Abwehr* gerepresenteerd. Daarna komen enkele activiteiten van de *Abwehr* aan bod die voor de oorlog in België werden uitgevoerd. Vervolgens worden de activiteiten van de *Abwehr* tijdens de westelijke campagne en haar betrokkenheid bij de operaties

onderzocht. Tot slot wordt getracht de bijdrage van de *Abwehr* aan het succes van de westelijke campagne te beoordelen.

Louis Fortemps gaat dieper in op een van de eerste eenheden van de *Geheime Feldpolizei*, de *Gruppe 530*, actief in Brussel tijdens de Tweede Wereldoorlog. Na een kort overzicht van de ontstaansgeschiedenis en de organisatie ervan bespreekt hij hoe de activiteiten van de *Gruppe* gaandeweg zijn geëvolueerd van veiligheids- en militaire taken in het algemeen naar contraspionage in het bijzonder, om op die manier het hoofd te bieden aan de talrijke inlichtingennetten. Fortemps bespreekt de manier van werken van de *Gruppe*, die gebruik maakt van lokale collaborateurs als infiltranten, die overgaat tot het arresteren en gevangenhouden van verdachten en die instaat voor het onderwerpen ervan. Omdat de *Gruppe* in een bepaalde periode tot duizend zaken per maand afhandelde, moesten de zaken vooruitgaan en werd er soms, toen de arrestant zijn medewerking weigerde, gebruik gemaakt van technieken die vielen onder het begrip ‘*verschäfte Vernehmung*’, zoals het toedienen van stok- en zweepslagen. Dertien leden van de *Gruppe* verschenen in 1950 voor het Belgisch militair gerecht, wat het omvangrijk bronnenmateriaal verklaart dat toelaat haar activiteiten te reconstrueren.

De *Geheime Feldpolizei* (GFP) is een Duitse militaire politie die in de geschiedschrijving grotendeels buiten beschouwing is gebleven. Het was echter een effectieve repressieve organisatie. Bovendien was de GFP verantwoordelijk voor de arrestatie, executie en deportatie van duizenden verzetsstrijders, alleen al in het Belgische geval. De bijdrage van *Vincent Gabriël* wil het belang van het gebruikte geweld in het optreden van deze politiemacht bestuderen. Daartoe wordt de analyse toegespitst op één groep van de GFP: *Gruppe 648*, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in Luik actief was. De studie wil de diversiteit van het gebruikte geweld weergeven en tegelijkertijd de centrale plaats ervan in de activiteiten van de *Geheime Feldpolizei* benadrukken.

In bezet België was tijdens de Tweede Wereldoorlog de *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst* (Sipo-SD) de uitvoerende macht, het zenuwcentrum van het nazi-repressiebeleid en de rassensvervolgung. Het artikel van *Robby Van Eetveld* onderzoekt de achtergrond en motivatie van zowel Duitse politieagenten als SS-officieren die naar bezet België werden gestuurd en de lokale collaborateurs die ze rekruteerden. Het vergelijkt de lokale Sipo-SD-vestigingen in Antwerpen en Luik, de grootste kantoren in respectievelijk Nederlands- en Franstalig België. Deze benadering maakt het mogelijk om de invloed van zeer verschillende lokale omstandigheden binnen één nationale context te onderscheiden, onder meer in aard en intensiteit van verzet en samenwerking, omvang van de lokale joodse bevolking en nazi-rationale ideologie ten opzichte van de lokale bevolking. Het artikel concludeert dat de Duitse politie door het rekruteren van een *potluck* van collaborateurs haar brutale taak met grote efficiëntie kon uitvoeren.

Toen de NAVO in 1967 naar België verhuisde, werd België een nog belangrijker doelwit voor Sovjetinlichtingen. Het onderzoek van *Marie Bouvry*, tot slot, spitst zich toe op de Stasi-operaties in België vanaf deze periode tot de jaren tachtig. De Oost-Duitse inlichtingendienst maakte gebruik van open bronnen, zoals de pers en de rekrutering van goedgeplaatste informanten in de DDR-ambassade in Brussel, op het NAVO-hoofdkwartier en dichtbij extreemlinkse terroristische groeperingen. In het artikel wordt bijzondere aandacht besteed aan de belangrijkste activiteitsdomeinen waarop spionage gericht is en aan de contacten die met Belgische burgers worden opgebouwd.